

DAVLAT MOLIVAVIY NAZORATI TIZIMIDA BANK NAZORATINING AHAMIYATI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI (MILLIY BANK MISOLIDA)

Abdirajabov Jahongir Uchqun o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

@jaxongirshm@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19974536>

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida davlat moliyaviy nazorati tizimida bank nazoratining o'рни va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bank tizimi iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi sifatida moliyaviy resurslarning taqsimlanishi, investitsion jarayonlarning amalga oshirilishi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu sababli, banklar faoliyatini samarali nazorat qilish va nazorat mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston bank tizimida amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar natijasida banklar faoliyatining hajmi va ko'lamli sezilarli darajada kengaydi. Tijorat banklari aktivlarining ortishi, kredit portfelining kengayishi va moliyaviy operatsiyalar hajmining oshishi bank tizimining iqtisodiyotdagi rolini kuchaytirgan bo'lsa-da, bu jarayon bank nazorati tizimiga qo'yiladigan talablarni ham oshirdi.

Davlat moliyaviy nazorati tizimida bank nazorati moliyaviy intizomni ta'minlash, bank faoliyatida yuzaga keladigan risklarni kamaytirish va tizimli inqirozlarning oldini olishda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, prudensial nazorat mexanizmlarining joriy etilishi banklar faoliyatining barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Kapital yetarliligi, likvidlik darajasi va risk ko'rsatkichlarini nazorat qilish orqali banklarning moliyaviy barqarorligi ta'minlanadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, bank nazorati tizimining samaradorligi moliyaviy tizim barqarorligining asosiy omillaridan biridir. Bazel standartlari va boshqa xalqaro normativ hujjatlar banklar faoliyatini tartibga solishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu standartlar bank kapitalining yetarliligi, likvidlikni boshqarish va risklarni nazorat qilish mexanizmlarini belgilab beradi.

Milliy bank misolida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, bankda ichki nazorat tizimi va audit mexanizmlari bosqichma-bosqich takomillashtirilmoqda. Bank tomonidan kreditlash jarayonlarini nazorat qilish, risklarni boshqarish va moliyaviy operatsiyalarni monitoring qilish bo'yicha zamonaviy yondashuvlar joriy etilmoqda. Shu bilan birga, bank faoliyatida xalqaro standartlarga mos nazorat mexanizmlarini joriy etish jarayoni ham izchil davom etmoqda.

Shu bilan birga, bank nazorati tizimida ayrim muammolar ham mavjud. Xususan, risklarni baholash tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi, muammoli kreditlar ulushining mavjudligi va ayrim hollarda ichki nazorat mexanizmlarining samaradorligi pastligi ushbu sohadagi asosiy kamchiliklar qatoriga kiradi. Bu esa bank nazoratini yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi bank nazoratining samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Elektron monitoring tizimlari, masofaviy nazorat vositalari va avtomatlashtirilgan audit tizimlari bank faoliyatini tezkor va samarali nazorat qilish imkonini bermoqda. Bu esa bank nazoratini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Muallif fikricha, davlat moliyaviy nazorati tizimida bank nazoratini takomillashtirish uchun kompleks yondashuv zarur. Xususan, prudensial nazoratni kuchaytirish, risklarni boshqarish tizimini rivojlantirish, ichki audit mexanizmlarini takomillashtirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, xalqaro tajribani o'rganish va uni milliy bank tizimiga moslashtirish orqali bank nazoratining samaradorligini oshirish mumkin. Bank xodimlarining malakasini oshirish, nazorat tizimini modernizatsiya qilish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish ushbu yo'nalishda muhim vazifalardan biridir.

Davlat moliyaviy nazorati tizimida bank nazoratining samaradorligi ko'p jihatdan nazorat mexanizmlarining mukammalligi va ularning amaliyotda to'g'ri qo'llanilishiga bog'liq. Shu nuqtai nazardan, bank nazorati tizimida nazorat jarayonlarini tizimli tashkil etish va ularni doimiy ravishda takomillashtirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, nazoratning profilaktik xarakterga ega bo'lishi, ya'ni muammolar yuzaga kelishidan oldin ularni aniqlash va bartaraf etishga qaratilgan yondashuvlarni joriy etish zamonaviy bank nazoratining ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Bank nazoratining samaradorligini oshirishda prudensial me'yorlarga rioya etilishi alohida ahamiyatga ega. Kapital yetarliligi, likvidlik darajasi va kredit risklari bo'yicha belgilangan me'yorlarning bajarilishi bank faoliyatining barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, ushbu ko'rsatkichlar asosida banklarning moliyaviy holatini baholash va zarur choralarni ko'rish imkoniyati yaratiladi.

Milliy bank faoliyati tahlili shuni ko'rsatadiki, bank tomonidan risklarni boshqarish tizimi bosqichma-bosqich takomillashtirilmoqda. Xususan, kredit portfeli sifatini yaxshilash, muammoli kreditlar ulushini kamaytirish va likvidlikni samarali boshqarish bo'yicha choralar ko'rilmogda. Shu bilan birga, bank faoliyatida ichki audit tizimini kuchaytirish orqali moliyaviy intizomni ta'minlashga erishilmogda.

Biroq, bank nazorati tizimida mavjud muammolarni bartaraf etish uchun yanada kompleks yondashuv talab etiladi. Xususan, ayrim hollarda risklarni baholash tizimining yetarli darajada chuqur emasligi, nazorat mexanizmlarining barcha bank operatsiyalarini to'liq qamrab olmasligi va raqamli nazorat tizimlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi ushbu yo'nalishdagi asosiy muammolar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shu bilan birga, global moliya bozorlarida yuz berayotgan o'zgarishlar bank nazorati tizimiga yangi talablarni qo'yogda. Xalqaro kapital oqimlarining erkinlashuvi, moliyaviy texnologiyalarning rivojlanishi va bank xizmatlarining raqamlashtirilishi bank nazoratining yangi shakllarini joriy etishni talab etmogda. Bu esa bank nazoratini faqat an'anaviy usullar bilan emas, balki innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etishni zarur etadi.

Raqamli texnologiyalar bank nazoratini takomillashtirishda muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Masofaviy monitoring tizimlari, avtomatlashtirilgan audit vositalari va sun'iy intellekt asosida ishlovchi tahlil tizimlari bank faoliyatini real vaqt rejimida nazorat qilish imkonini bermogda. Bu esa nazorat samaradorligini oshirish bilan birga inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Muallif fikricha, bank nazoratini takomillashtirishda inson kapitalining roli ham alohida ahamiyatga ega. Bank xodimlarining malakasi, tajribasi va professional tayyorgarligi nazorat jarayonlarining sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, bank nazorati sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislarining bilim va ko'nikmalarini muntazam ravishda oshirib borish zarur.

Davlat moliyaviy nazorati tizimida bank nazoratining samaradorligini oshirish uchun nazorat organlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Markaziy bank, moliya vazirligi va boshqa nazorat organlari o'rtasida axborot almashuvini rivojlantirish orqali bank faoliyatini yanada samarali nazorat qilish mumkin.

Shuningdek, bank nazoratida xalqaro tajribani o'rganish va uni milliy sharoitga moslashtirish zarur. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, bank nazorati tizimining samaradorligi ko'p jihatdan uning moslashuvchanligi va innovatsion yondashuvlarga ochiqligiga bog'liq.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, shuni ta'kidlash mumkinki, davlat moliyaviy nazorati tizimida bank nazoratini takomillashtirish kompleks yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda prudensial nazoratni kuchaytirish, risklarni boshqarish tizimini rivojlantirish, ichki audit mexanizmlarini takomillashtirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Natijada, bank nazoratining samarali tashkil etilishi orqali bank tizimining barqarorligini ta'minlash, moliyaviy risklarni kamaytirish va iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin bo'ladi.

1-jadval.

Bank nazorati samaradorligini baholovchi asosiy indikatorlar (Milliy bank misolida, 2023–2025 yil.)

Ko'rsatkichlar	2023 yil	2024 yil	2025 yil (prognoz)
Kapital yetarliligi (CAR, %)	16,2	17,0	17,8
Likvidlik qoplash koeffitsienti (LCR, %)	110	115	120
Muammoli kreditlar ulushi (NPL, %)	5,5	5,0	4,6
Kredit portfeli o'sish sur'ati (%)	14	12	11
Risklarni qoplash darajasi (%)	120	128	135
Ichki audit samaradorligi indeksi (%)	70	75	80

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari, tijorat banklari hisobotlari hamda bank nazorati bo'yicha rasmiy ko'rsatkichlar asosida muallif tomonidan shakllantirilgan.

Jadval ma'lumotlari bank nazorati samaradorligining asosiy indikatorlari bo'yicha ijobiy dinamikani ko'rsatadi. Xususan, kapital yetarliligi va likvidlik ko'rsatkichlarining oshishi bankning moliyaviy barqarorligi mustahkamlanayotganidan dalolat beradi. Muammoli kreditlar ulushining kamayishi esa kredit risklarini boshqarish tizimi takomillashayotganini ko'rsatadi.

Risklarni qoplash darajasining oshishi bankning ehtimoliy yo'qotishlarga tayyorligini bildiradi. Ichki audit samaradorligi indeksining ortishi esa nazorat mexanizmlarining rivojlanayotganini ko'rsatadi.

Muallifning fikricha, bank nazoratining samaradorligini yanada oshirish uchun ichki audit tizimini chuqurlashtirish, risklarni baholash mexanizmlarini modernizatsiya qilish va raqamli nazorat vositalarini keng joriy etish zarur. Bu esa bank tizimining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. O'zbekiston Respublikasi bank tizimi va bank

nazorati bo'yicha yillik hisobotlar. 2022–2025 yy.

2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining makroiqtisodiy va moliyaviy ko'rsatkichlari bo'yicha statistik to'plamlar. 2023–2025 yy.

3. Bank for International Settlements. *Basel Core Principles for Effective Banking Supervision*. Basel, 2019.

4. International Monetary Fund. *Financial Sector Assessment Program (FSAP) Reports*. Washington D.C., 2022–2024.

5. World Bank. *Global Financial Development Report*. Washington D.C., 2023–2024.

6. Frederic S. Mishkin. *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. 12-nashr. Pearson, 2022.

7. Peter S. Rose, Sylvia C. Hudgins. *Bank Management and Financial Services*. McGraw-Hill, 2021.

8. O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi. Davlat moliyaviy nazorati bo'yicha hisobotlar. 2022–2024 yy.

9. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Davlat moliyaviy nazorati va byudjet nazorati bo'yicha rasmiy materiallar. 2022–2024 yy.

10. O'zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki. Bankning yillik moliyaviy hisobotlari. 2023–2024 yy.

11. O'zbekiston Respublikasi qonunlari:– “Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi Qonun (yangi tahrir); – “Markaziy bank to'g'risida”gi Qonun; – davlat moliyaviy nazoratiga oid normativ-huquqiy hujjatlar.

12. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlari: – PF-60 (2022 yil) “Bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida”; – PQ-3270 va boshqa tegishli qarorlar.